

УДК 94 (575.3)

DOI 10.24412/3005-849X-2026-1-14-23

**РОҶЕЪ БА ҲАМКОРИҶОИ ИЛМИИ
БАЙНАЛМИЛАЛИИ МАКТАБҶОИ ОЛИИ
ШАҲРИ ХУЧАНД ДАР ОХИРИ АСРИ ХХ-
ИБТИДОИ ХХІ**

*Азизов Назирҷон Эргашевич,
унвонҷӯи кафедраи таърих ва
диншиносии ДДҲБСТ
(Хучанд, Тоҷикистон)*

**О МЕЖДУНАРОДНОМ НАУЧНОМ
СОТРУДНИЧЕСТВЕ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ
ЗАВЕДЕНИЙ ГОРОДА ХУДЖАНДА В
КОНЦЕ ХХ – НАЧАЛЕ ХХІ ВЕКА**

*Азизов Назирҷон Эргашевич,
соискатель кафедры истории и
религиоведения ТГУПБП
(Худжанд, Таджикистан)*

**ON INTERNATIONAL SCIENTIFIC
COOPERATION OF HIGHER EDUCATIONAL
INSTITUTIONS OF THE CITY OF KHUJAND
IN THE LATE 20TH – EARLY 21ST CENTURY**

*Azizov Nazirjon Ergashevich, applicant of
the department of history and religious
studies under the TSULBP (Khujand,
Tajikistan) e-mail: n_azizov@mail.ru*

Равандҳои ташаккул ва рушди ҳамкориҳои илмии байналмилалӣ мактабҳои олии шаҳри Хучанд, аз ҷумла Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Гафуров ва Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон, дар фосилаи таърихии охири асри ХХ ва ибтидои асри ХХІ мавриди таҳлили ҳамаҷониба қарор гирифтааст. Самтҳои асосии ҳамкориҳо муайян карда шудаанд: ташиқи конференсияҳои байналмилалӣ; шишироқи олимони дар конференсияву форумҳои хориҷӣ; ҳамкорӣ бо донишгоҳҳои ҷаҳонӣ ва ташиқотиҳои байналмилалӣ, нашрияҳои байналмилалӣ ва дифои рисолаҳо дар марказҳои илмии нешрафта. Мактабҳои илмии олимони барҷаста; ташаббуси шахсии олимони; дастгирии роҳбарият ва тайёрии забонию методологӣ кадрҳо ҳамчун омилҳои асосии муваффақият муайян шудаанд. Таъкиди ғайтааст, ки мактабҳои олии Хучанд ба яке аз марказҳои муҳими ҳамгироии илмии Тоҷикистон ба фазои ҷаҳонӣ табдил ёфта, заминаи устувор барои рушди минбаъда гузоштаанд.

Калидвожаҳо: *ҳамкориҳои илмии байналмилалӣ; Донишгоҳи давлатии Хучанд; Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон; ҳамгироии илмӣ; конференсияҳои байналмилалӣ; интишороти илмӣ; охири асри ХХ – ибтидои асри ХХІ*

Представлен всесторонний анализ процесса становления и развития международного научного сотрудничества высших учебных заведений г. Худжанда, в том числе Худжандского государственного университета имени академика Бободжона Гафурова и Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики, в исторический период конца ХХ – начала ХХІ века. Определены основные направления сотрудничества: организация международных конференций; участие ученых в зарубежных конференциях и форумах; взаимодействие с авторитетными университетами и международными организациями, международные публикации и защита диссертаций в передовых научных центрах. В качестве ключевых факторов успеха определены: наличие научных школ, возглавляемых выдающимися личностями; личная инициатива ученых; поддержка руководства, а также языковая и методологическая подготовленность кадров. Подчеркнуто, что высшие учебные заведения Худжанда превратились в один из важных центров научной интеграции Таджикистана в мировое научное пространство и заложили прочную основу для дальнейшего развития.

Ключевые слова: *международное научное сотрудничество; Худжандский государственный университет; Таджикский государственный университет права,*

бизнеса и политики; научная интеграция; международные конференции; научные публикации; конец XX – начало XXI века

The article presents a comprehensive analysis of the process of formation and development of international scientific cooperation between higher educational institutions of Khujand, including Khujand State University named after Academician Bobojon Gafurov and the Tajik State University of Law, Business and Politics, in the historical period of the late 20th – early 21st centuries. The main areas of cooperation have been identified: organizing international conferences; participation of scientists in international conferences and forums; interaction with reputable universities and international organizations; international publications and dissertation defenses at leading research centers. The following have been identified as key success factors: the presence of scientific schools led by outstanding individuals; the personal initiative of scientists; management support; and the linguistic and methodological training of staff. It was emphasized that Khujand's higher education institutions have become one of the important centers of Tajikistan's scientific integration into the global scientific community and have laid a solid foundation for further development.

Key-words: *international scientific cooperation; Khujand State University; Tajik State University of Law, Business and Politics; scientific integration; international conferences; scientific publications; late 20th – early 21st century*

Дар заминаи таҳаввулоти ҷаҳонии охири асри XX ва ибтидои асри XXI, ки бо шиддат гирифтани равандҳои ҷаҳонишавӣ ва ҳамгирии фазои илмию таълимӣ тавсиф мешаванд, омӯзиши таҷрибаи ҳамкориҳои байналмилалии мактабҳои олии шаҳри Хучанд аҳамияти хосса пайдо мекунад. Дар ин давраи таърихӣ, Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Гафуров ва Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон тадриҷан аз муассисаҳои маҳаллӣ ба субъектҳои фаъоли фазои илмӣ ҷаҳонӣ табдил ёфтанд, ки ин раванд таҳқиқи ҳамачонибаро тақозо мекунад.

Муҳимияти мавзӯ дар он зоҳир мегардад, ки таҳлили фаъолияти байналмилалии ин донишгоҳҳо имкон медиҳад самтҳои афзалиятнок, омилҳои муваффақият ва мушкилоти мавҷуда дар роҳи ҳамгирии илмиро муайян намоем. Таҷрибаи ташкили конференсияҳои сатҳи ҷаҳонӣ (ба монанди симпозиумҳои бахшида ба Абумаҳмуди Хучандӣ ва силсиласимпозиумҳои «Пули муҳочират» бо иштироки 23 кишвар), ҳамкорӣ бо донишгоҳҳои бонуфузи хоричӣ (Линколн ИМА, Гренобли Фаронса, Маркази таҳқиқоти ядроии Дубнаи Русия) ва ташкилотҳои байналмилалӣ (USAID, Фонди Оғохон) намунаи барҷастаи муваффақияти ҳамгирии илмӣ мебошанд, ки омӯзиши онҳо барои рушди минбаъдаи ин раванд аҳамияти бузург дорад.

Ғайр аз ин, таҳқиқи фаъолияти олимони шинохтае чун А. Сайфуллоев, А.З. Дун, А. Насриддинов, Х. Абдуллозода ва дигарон, ки тавонистаанд натиҷаҳои тадқиқоти худро дар маҷаллаҳои бонуфузи хоричӣ ба забонҳои гуногун нашр намуда, рисолаҳои илмиро дар марказҳои пешрафтаи ҷаҳонӣ дифоъ кунанд, барои дарки нақши омили шахсият ва мактабҳои илмӣ дар рушди ҳамкориҳои байналмилалӣ мусоидат менамояд.

Омӯзиши ин мавзӯ на танҳо барои муайян намудани саҳми воқеии мактабҳои олии Хучанд дар ҳамгирии илмӣ Тоҷикистон ба фазои ҷаҳонӣ, балки барои дарки омилҳои муваффақият ва истифодаи ин таҷриба дар марҳилаи кунунии рушди низоми таҳсилоти олии кишвар низ аҳамияти муҳим дорад.

Дар адабиёти илмие, ки ба таҳқиқи фаъолияти мактабҳои олии шаҳри Хучанд бахшида шудаанд, масъалаи ҳамкориҳои байналмилалӣ дар заминаи таҳаввулоти умумии ин муассисаҳо мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Асари А. Бобокалонов, Ҳ. Холҷӯраев ва Ш. Шарипов "80 зинаи камолот" (2012) фаъолияти гуногунҷанбаи Донишгоҳи давлатии Хучанд

ба номи академик Бобочон Ғафуровро дар тури солҳо инъикос намуда, дар он ба самтҳои мухталифи ҳамкори байналмилалӣ, аз ҷумла робита бо марказҳои илмии Русия, Ўзбекистон ва дигар кишварҳо тавачҷуҳ зоҳир шудааст [1]. Дар китоби Б.А. Хочибоева ва А.А. Азизов "Страницы истории факультета русского языка и литературы" (2007) низ баъзе ҷанбаҳои ҳамкори байналмилалӣ ин факултет, аз ҷумла робита бо муассисаҳои илмии Русия ва Қирғизистон таҷассум ёфтааст [9].

Дар мавриди Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон (ДДҲБСТ), асари Ҷ. Исомитдинов "Ташаккул ва гузариши робитаҳои байналхалқии ДДҲБСТ" (2018) ба таври махсус ба ин мавзӯ бахшида шуда, дар он самтҳои асосии ҳамкори байналмилалӣ, аз ҷумла иштирок дар конференсияҳо, сафарҳои илмӣ ва робита бо ташкилотҳои байналмилалӣ таҳлил шудаанд [5]. Ҳамчунин дар нашрияҳои даврии ДДҲБСТ- рӯномаи "Маъвои хирад" (2012, 2015), ДДХ ба номи академик Бобочон Ғафуров – рӯномаи "Нури маърифат" (2007) ва маҷмуаи "Солнома 2021" маводи мухталифе дар бораи дастовардҳои байналмилалӣ устодон ва кормандони донишгоҳ ба таъб расидаанд, ки арзиши манбаъшиносӣ доранд [4, 7, 10].

Бо вуҷуди ин, аксари ин таҳқиқот фаъолияти байналмилалӣ ҳар як донишгоҳро алоҳида ва бештар дар заминаи тавсифи умумӣ баррасӣ намудаанд. Таҳлили муқоисавӣ ва маҷмуии ҳамкориҳои байналмилалӣ ду донишгоҳи бузурги шаҳри Хучанд дар давраи муайяни таърихӣ (охири асри XX – ибтидои асри XXI) то имрӯз мавриди омӯзиши махсус қарор нагирифтааст. Ғайр аз ин, дар адабиёти мавҷуда ба омили шахсияти олим ва нақши мактабҳои илмӣ дар ташаккули ҳамкориҳои байналмилалӣ тавачҷуҳи кофӣ зоҳир нашудааст. Масалан, дар асари А.Бобокалонов ва дигарон [1], инчунин дар китоби Ҷ. Исомитдинов [5] Б.А.Хочибоева ва А.А. Азизов [9] фаъолияти олимони шинохтае чун А.З. Дун, А. Насриддинов, Х. Абдуллозода, Н. Нуоров, Т.Э. Бердиева ва дигарон зикр ёфта бошад ҳам, таҳлили амиқи нақши ташаббуси шахсӣ ва мактабҳои илмӣ дар раванди ҳамгироии байналмилалӣ ба таври кофӣ анҷом дода нашудааст. Ҳамин нуктаҳо зарурати тадқиқоти минбаъдаро дар ин самт асоснок менамоянд.

Мақсади таҳқиқот таҳлили ҳамаҷонибаи раванди ташаккул ва рушди ҳамкориҳои илмӣ байналмилалӣ мактабҳои олии шаҳри Хучанд (Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров ва Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон) дар давраи охири асри XX ва ибтидои асри XXI мебошад. Дар ин замина, муаллиф ба муайян намудани самтҳо, шаклҳо ва омилҳои муваффақияти ҳамгироии байналмилалӣ, инчунин нақши шахсияти олим ва мактабҳои илмӣ дар ин раванд тавачҷуҳ зоҳир намудааст. Зарурати омӯзиш аз он иборат аст, ки то имрӯз таҳлили муқоисавӣ ва маҷмуии ҳамкориҳои байналмилалӣ ин донишгоҳҳо мавриди омӯзиши махсус қарор нагирифтааст.

Методҳои таҳқиқот. Дар раванди омӯзиши масъалаи мазкур, ба ҷойи усулҳои маъмулии назариявӣ, аз методи таҳлили муқоисавӣ-таърихӣ санадҳои бойгонӣ ва омори муқоисавӣ истифода шудааст. Муаллиф бо роҳи ҷудосозӣ ва муқоисаи нишондиҳандаҳои микдорӣ робитаҳои хоричии донишгоҳҳо дар ду давраи мухталиф (охири асри XX ва ибтидои асри XXI), тавонист динамикаи рушди шартномаҳои байнидавлатиро муайян кунад. Инчунин, методи таърихӣ-системавӣ имкон дод, ки раванди воридшавии мактабҳои олии Хучанд ба фазои ягонаи таълимии ҷаҳонӣ на ҳамчун воқеаи тасодуфӣ, балки ҳамчун силсилаи мақсадноки дигаргуниҳои сохторӣ тавсиф карда шавад.

Дар заминаи таҳаввулоти ҷаҳонии нимаи дуюми асри XX ва ибтидои асри XXI, ки бо шиддат гирифтани равандҳои ҷаҳонишавӣ ва ҳамгироии фазои илмӣ таълими тавсиф мегарданд, Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров (ДДХ) ҳамчун

яке аз марказҳои пешбари илми Тоҷикистони Шимолӣ стратегияи фаёли худро дар самти густариши робитаҳои байналмилалӣ таҳия ва амалӣ намуд. Ин стратегия дар асл посух ба талаботи замон ва эҳтиёҷи дохилии донишгоҳ барои ворид шудан ба фазои ягонаи илми ҷаҳонӣ буд.

Таҳлили фаёлияти байналмилалӣ ДДХ дар ин давра нишон медиҳад, ки ин раванд дар якҷанд сатҳ ва самтҳои мутафовити илмӣ ба роҳ монда шуда, дар он омилҳои шахсияти олим ва мактаби илми ташаккулифта нақши калидӣ бозидоаст.

Дар самти гуманитарӣ, ки бештар ба мубодилаи фарҳангӣ ва адабӣ таъя дошт, фаёлияти олимони шинохта ба мисли А. Сайфуллоев, А.З. Дун, А. Насриддинов, М. Хоҷаева, Н.О. Турсунов, А. Абдуқодиров, Н. Нуров, Н.Т. Раҳимов ва диг. назаррас мебошад. Таҳқиқоти ин олимони, ки дар маҷаллаҳои бонуфузи хориҷӣ бо забонҳои англисӣ, олмонӣ, фаронсавӣ, арабӣ ва ҳиндӣ ба таъ расидаанд, на танҳо сатҳи баланди таҳассуси онҳоро нишон дод, балки ба муаррифии мероси адабию фарҳангии тоҷик дар арсаи ҷаҳонӣ мусоидати назаррас намуд [3, с.215]. Аз ҷумла, фаёлияти пурсамари дотсент А.З. Дун дар доираи ҳамкорӣ бо Институти адабиёти ба номи Т.Г. Шевченко ва Академияи миллии илмҳои Украина, инчунин Маркази таҳқиқоти ҷанг ва сулҳи Донишгоҳи Стэнфорд (ИМА), боиси нашри беш аз 250 мақола ва таҳқиқот дар бораи робитаҳои адабиёти рус, украин ва тоҷик гардид [1, с.293]. Ин факт собит месозад, ки олимони ДДХ ба номи академик Бобочон Ғафуров тавонистаанд аз мақоми мушоҳиди одӣ фаротар рафта, ба муқолаҳои фаёл ва таъсиргузори байнифарҳангӣ ворид шаванд.

Ҳамзамон, дар самти омӯзиши забон ва адабиёти рус, профессор Р.А. Самадова ва дотсент Б.С. Осимова бо муассисаҳои илми Русия ва Қирғизистон равобитаи устувор барқарор намуда, тавассути Пажӯҳишгоҳи илми педагогикаи Бишкек ва ҳамкорӣ бо Л.А. Шейман, сармуҳаррири маҷаллаи "Забон ва адабиёти рус дар мактаби қирғизӣ", ба рушди методологияи таълим ва мубодилаи иттилооти илмӣ саҳм гузоштанд [9, с.107]. Ин ҳамкориҳо, гарчанде дар доираи фазои пасошуравӣ сураи гирифтанд, вале аҳамияти муҳим дар нигоҳ доштани робитаҳои илмӣ ва таҳқиқи забондонии касбӣ доштанд.

Дар соҳаи таҳқиқоти фалсафӣ ва иҷтимоӣ, фаёлияти дотсент А. Ҷӯраев намунаи барҷастаи ҳамгироии байналмилалӣ маҳсуб меёбад. Иштироки ӯ дар конференсияи байналмилалӣ "Осиёи Марказӣ дар гузашта ва оянда" дар Донишгоҳи Кашмир (Ҳиндустон) ва маърузаи ӯ дар мавзӯи "Тағйироти куллии иҷтимоӣ-фарҳангии Тоҷикистон дар асри XX" аз тавачҷуҳи ҷомеаи ҷаҳонӣ ба таҳаввулоти кишвар ва тавони олимони тоҷик дар таҳлили ин равандҳо шаҳодат медиҳад [10].

Соли 2021 дар озмуни байналмилалӣ Ҷамъияти умумирусиягии коркардҳои илмӣ-тадқиқотии ПТСАЙНС дар бахши филология, омӯзгорони ДДХ профессор Нуров Нуралӣ, дотсент Маҳмадшоев Маҳмадшо ва сармуаллим Ашрапов Баҳодур сазовори ҷойҳои намоён гардиданд [7,с.121]. Ин дастовард нишон медиҳад, ки олимони тоҷик дар рақобат бо ҳамкасбони хориҷӣ худ кодиранд сатҳи баланди таҳассуси худро исбот намоянд.

Таҳлил нишон медиҳад, ки омилҳои асосии муваффақияти ҳамкориҳои байналмилалӣ ДДХ мавҷудияти мактабҳои илмӣ ва ташаббуси шахсии олимони мебошад. Нашри таҳқиқот дар маҷаллаҳои бонуфузи хориҷӣ, иштирок дар конференсияҳо ва ҳамкорӣ бо марказҳои илми Русия, Украина, ИМА, Ҳиндустон ба муаррифии мероси тоҷик дар арсаи ҷаҳонӣ мусоидат намудааст.

Таҳлили фаёлияти байналмилалӣ кафедраҳои илмҳои дақиқи Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров дар охири асри XX ва ибтидои асри XXI аҳамияти хоса дорад. Ин давра барои илми тоҷик замони ҷустуҷӯи роҳҳои ҳамгироӣ ба фазои ҷаҳонии илмӣ дар шароити соҳибистиклолӣ мебошад. Ҳамкориҳои кафедраи алгебра ва геометрия бо

марказҳои пешрафтаи илмии Русия - Донишгоҳи давлатии Маскав ва Маркази таҳқиқоти ядроии Дубна, инчунин бо донишгоҳҳои Ўзбекистон, на танҳо ба баланд шудани сатҳи касбии омӯзгорон мусоидат намуд, балки заминаи воқеии тайёр намудани кадрҳои илмии дорои салоҳияти байналмилалиро фароҳам овард. Дифои рисолаҳои номзадӣ дар Дубна аз ҷониби З. Шарипов ва Д. Музаффаров (2010-2011) нишонгари эътирофи сатҳи баланди тайёрии мутахассисони тоҷик аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонии илмӣ мебошад [1, с.129-140].

Дар заминаи таҳлили таърихи ташаккули мактабҳои илмии Тоҷикистон, фаъолияти кафедраи муодилаҳои дифференциалӣ таҳти роҳбарии узви вобастаи АИ ҚТ Э.М. Муҳаммадиев ва дотсент А.Б. Нозимов сазовори таваччуҳи хосса аст. Таъсиси семинари байналмилалӣ, ки олимони Русия, Ўзбекистон ва Мисрро муттаҳид намуд, ба платформаи муҳимми ҳамкориҳои илмӣ табдил ёфт. Иштироки пайвастаи устодони ин кафедра дар конференсияҳои сатҳи ҷаҳонӣ дар Екатеринбург (1995), Самарқанд (1997), Воронеж (2000) ва Маскав (2001) аз он шаҳодат медиҳад, ки олимони тоҷик дар ҳалли масъалаҳои мураббаи риёзӣ саҳми арзанда дошта, мавқеи илми тоҷикро дар фазои байналмилалӣ таҳким бахшидаанд [1, с.145-146].

Таҳлили таърихи фаъолияти кафедраи физикаи умумӣ ва ҷисмҳои саҳт таҳти роҳбарии профессор У. Султонов нишон медиҳад, ки анъанаҳои илмии дар солҳои 90-ум асосёфта на танҳо идома ёфтаанд, балки рушд низ кардаанд. Семинари байналмилалӣ соли 1990 бо иштироки олимони шинохтаи соҳа (В.А. Лихачев, А.И. Слутскер, В.С. Куксенко ва диг.) ва конференсияи соли 2002 собит намуданд, ки кафедра дар самти омӯзиши хосиятҳои физикавӣ механикии муҳитҳои конденсионӣ ба як маркази илмии дорои нуфузи байналмилалӣ табдил ёфтааст, ки ин натиҷаи сиёсати дурусти илмии роҳбарияти донишгоҳ ва ташаббуси шахсии олимони мебошад [1, с.161].

Аз нигоҳи таърихи муосири тоҷик, фаъолияти профессор Х. Абдуллозода дар самти муаррифии мероси фарҳангӣ ва тамаддунии тоҷикон дар арсаи ҷаҳонӣ намунаи барҷастаи дипломатияи илмӣ ба шумор меравад. Иштироки ӯ дар конференсияҳои байналмилалӣ дар Эрон ва Озарбойҷон, инчунин ташаббус ва баргузории симпозиуми байналмилалӣ «Саҳми Абулмуҳаммади Хучандӣ дар тараққиёти илмҳои дақиқ» (2010) на танҳо мавқеи илми тоҷикро дар фазои ҷаҳонӣ тақвият бахшид, балки нақши муҳимми олимони тоҷикро дар ташаккули гуфтугӯи тамаддунҳо ва таҳкими равоити фарҳангӣ миёни кишварҳои минтақа бориз намуд. Ин гуна иқдомотро метавон ҳамчун амалисозии стратегияи муосири сиёсати хориҷии илмии Тоҷикистон арзёбӣ кард, ки ба таври мустақим ба ҳамгироии кишвар дар фазои ҷаҳонии илмӣ ва фарҳангӣ мусоидат менамояд [1, с.169].

Фаъолияти байналмилалӣ факултети молия ва иқтисодиёти бозори Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров дар охири асри ХХ ва ибтидои асри ХХI аҳаммияти хосса дорад. Ин давра барои Тоҷикистони соҳибистиклол замони ҷустуҷӯи роҳҳои ҳамгироӣ ба иқтисоди ҷаҳонӣ ва мутобиқшавӣ ба стандартҳои байналмилалӣ мебошад. Ҳамкориҳои устувори факултет бо Донишгоҳи Линколн (ИМА) ва Донишгоҳи гуманитарии Гренобл (Фаронса), инчунин иштирок дар лоиҳаи корпоратсияи КАРАНА (фонди USAID) на танҳо аз ҷиҳати илмӣ, балки аз нигоҳи таърихи ташаккули муносибатҳои нави иқтисодии кишвар низ муҳим мебошад. Ин робитаҳо ба олимони тоҷик имкон доданд, ки бо методологияи пешрафтаи таҳқиқоти иқтисодӣ шинос шуда, онро дар таҳлили вазъи иқтисодии Тоҷикистон татбиқ намоянд [1, с.333-334].

Дар заминаи таърихи иқтисодиёти миллӣ, таҳқиқоти амалии устодони факултет оид ба вазъи истеҳсолоти моддӣ ва фаъолияти соҳибкорони Хучанд аҳаммияти махсус дорад. Ин паҷуҳишҳо на танҳо барои омӯзиши таърихи ташаккули соҳибкориҳои ватанӣ, балки барои таҳлили мутобиқшавии низоми ҳисобгирии муҳосибот ба стандартҳои байналмилалӣ ва

аудит заминаи мустаҳкам фароҳам оварданд. Таваҷҷуҳи факултет ба омӯзиши рушди хоҷагиҳои деҳқонӣ ва роҳҳои афзоиши маҳсулоти кишоварзӣ дар вилояти Суғд, ки дар конференсияҳои байналмилалӣ муаррифӣ шудаанд, аз он шаҳодат медиҳад, ки тадқиқоти илмӣ донишгоҳ ба ҳалли масъалаҳои воқеии иқтисодиёти маҳаллӣ равона гардида, дар ин раванд аз методологияи пешрафтаи ҷаҳонӣ истифода мешавад [1, с.334].

Иштироки фаёлонаи олимони ДДХ дар ҳамоишҳои байналмилалӣ намунаи барҷастаи ҳамгироии илми тоҷик ба фазои ҷаҳонӣ маҳсуб меёбад. Чунончӣ, маърузаҳои профессорон А. Қодиров ва Т. Ризоқулов дар симпозиуми байналмилалӣ «Сарчашмаҳои азнавсозии энергетикӣ: муаммо ва ояндабинӣ» собит менамояд, ки олимони тоҷик дар ҳалли масъалаҳои мубрами иқтисодӣ ва иҷтимоии минтақавӣ ва ҷаҳонӣ саҳми арзанда доранд. Махсусан, фаёлияти мудири кафедраи иқтисодиёти соҳавӣ ва ташкили бозор дотсент И. Пӯлодова, ки натиҷаҳои тадқиқоти худро дар конференсияи умумиттафоқии «Муаммои иқтисодиёт ва омор дар сатҳи давлатӣ ва маҳаллӣ» (Пенза, 2011) муаррифӣ намудааст, аз тавсеаи доираи пажӯҳишҳои илмӣ олимони тоҷик ва эътирофи онҳо дар сатҳи байналмилалӣ шаҳодат медиҳад [1, с.336].

Умуман, фаёлияти байналмилалӣ факултети молия ва иқтисодиёти бозори ДДХ дар давраи мавриди назар ба ташаккули мактаби илмӣ иқтисодии тоҷик мусоидат намуда, ба омодасозии кадрҳои дорои салоҳияти байналмилалӣ ва татбиқи стандартҳои ҷаҳонӣ дар тадқиқоти иқтисодӣ заминаи устувор гузошт. Ин таҷриба дар таърихи ташаккули иқтисодиёти миллӣ ва ҳамгироии он ба фазои ҷаҳонӣ саҳифаи муҳим ба ҳисоб меравад.

Ҳамкориҳои байналмилалӣ танҳо ба Донишгоҳи давлатии Хучанд маҳдуд нашуда, дигар муассисаҳои олии шаҳр низ дар ин самт фаёл мебошанд. Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон (ДДХБСТ) дар тӯли беш аз се даҳсола таҷрибаи ғании ҳамгироии байналмилалиро ба даст овардааст. Ҳануз моҳи декабри соли 1994, ки ин донишгоҳ нав таъсис ёфта буд, воҳурии илмӣ донишҷӯён бо мутахассисони Яман, Англия ва Иёлоти Муттаҳидаи Амрико баргузор гардид, ки дар он масоили диншиносӣ ва фаҳмиши муосири адёни ҷаҳонӣ матраҳ шуданд. Ин таҷриба нишон медиҳад, ки донишгоҳ аз ибтидо ба сӯи гуфтугӯи байналмилалӣ равона шуда буд.

Фаёлияти илмӣ ва байналмилалӣ Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон (ДДХБСТ) дар охири асри XX ва ибтидои асри XXI намунаи барҷастаи ташаккули мактабҳои илмӣ ва ҳамгироии онҳо ба фазои ҷаҳонӣ маҳсуб меёбад. Дар ин раванд, фаёлияти профессор Т.Э. Бердиева дар таҳқиқи масоили забони арабӣ дар муносибатҳои иқтисодӣ бо кишварҳои Шарқ аҳаммияти хосса дорад. Дастовардҳои илмӣ ӯ, ки бо узвияти Академияи илмҳои педагогӣ ва иҷтимоии Федератсияи Русия ва мукофоти вилоятӣ ба номи академик Б.Ғафуров кадрдонӣ шудаанд, нишонгари он аст, ки олимони тоҷик дар таҳқиқи масоили мубрами забоншиносӣ ва иқтисодиёт ба сатҳи баланди эътирофи байналмилалӣ ноил гаштаанд [5].

Дар заминаи таърихи густариши равобити илмӣ байналмилалӣ, баргузори пайвасти конференсияҳои сатҳи ҷаҳонӣ дар ДДХБСТ ба анъанаи устувор табдил ёфтааст. Конференсияи «Муаммоҳои актуалии риёзӣ ва татбиқи онҳо» (2003), ҳамоиши «Тоҷикистон ва муносибатҳои байналмилалӣ муосир» (2007) ва силсиласимпозиумҳои «Пули муҳочират» (2009–2011) на танҳо барои муаррифии дастовардҳои илмӣ тоҷик, балки барои ташаккули шабакаҳои илмӣ байналмилалӣ ва барқарорсозии робитаҳои шахсӣ миёни олимони кишварҳои гуногун заминаи мусоид фароҳам оварданд. Симпозиуми соли 2011 бо иштироки намоёндагони 23 кишвари ҷаҳон, аз ҷиҳати доираи мавзӯ ва ҷуғрофияи иштироккунандагон, яке аз бузургтарин ҳамоишҳои илмӣ сатҳи байналмилалӣ дар

минтақа ба ҳисоб меравад, ки ин аз мавқеи баланди илмии донишгоҳ дар арсаи байналмилалӣ шаҳодат медиҳад [4, 6].

Аз нигоҳи таърихи ташаккули равобити илмии байналмилалӣ, сафарҳои илмии олимони ДДХБСТ ба хориҷи кишвар ва иштироки онҳо дар форумҳои байналмилалӣ аҳамияти махсус доранд. Масалан, иштирок дар Форуми байналмилалӣ «Муколамаи фарҳангӣ ва масоили мубрами минтақашиносӣ дар давлатҳои ИДМ ва СХШ» (Алмаато, 2011), собит менамояд, ки олимони тоҷик тавонистаанд мавқеи худро ҳамчун субъекти фаъоли муколамаи байнифарҳангӣ муаррифӣ намоянд [4].

Чанбаи дигари муҳимми ҳамкориҳои байналмилалӣ, ки дар таърихи рушди ДДХБСТ саҳифаи нав боз кардааст, дастгирии моддию техникаӣ ва иттилоотии созмонҳои байналмилалӣ мебошад. Фаъолияти муовини ректор оид ба робитаҳои байналмилалӣ А. Чӯраев (солҳои 2006-2021 дар ин вазифаи пурмахсул фаъолият бурдааст) дар барқарорсозии робита бо Фонди Оғохон ва тақдими 1778 нусха адабиёти таълимӣ ба маблағи 15 ҳазор доллари ИМА аз ҷониби «Институти «Ҷомеаи кушода» — Бунёди мадад» [8], инчунин иштироки дотсент Ҷ.Б. Исамитдинов дар лоиҳаи телевизионии Фонди таҳқиқоти АвруОсиёи Федератсияи Русия таҳти унвони «Тоҷикистон – Русия: ду нимпайкари як рӯх», аз он шаҳодат медиҳад, ки ҳамкориҳои байналмилалӣ метавонанд ба таври мустақим ба таҳкими заминаи моддии раванди таълим ва густариши равобити фарҳангӣ мусоидат намоянд [5, 8].

Дар ин радиф, сафари илмии номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент Г.Н. Турсунова ба Ҷумҳурии Ислонд Эрон дар соли 2011 ва иштироки ӯ дар ҷашни 127-уми солгарди таъсисёбии Утоқи бозаргонӣ ва маъдани Эрон, нишондиҳандаи тавачҷуҳи ҷомеаи илмии Эрон ба таҳқиқоти олимони тоҷик дар самти иқтисод ва тиҷорат мебошад. Иштироки минбаъдаи ӯ дар конференсияи байналмилалӣ «Динамикаи Осиёи Марказӣ: муаммоҳо ва талабот» дар Маркази омӯзиши Русия ва Осиёи Марказӣи Донишгоҳи Бамбайи Ҳиндустон (март 2013), аз тавсеаи доираи пажӯҳишҳои илмии олимони тоҷик ва тавачҷуҳи онҳо ба масоили минтақавӣ дар ҷаҳорҷӯбаи таҳлили муқоисавӣ шаҳодат медиҳад.

ДДХБСТ тавонистааст бо истифода аз иқтисодии кадрӣ худро ва тавачҷуҳ ба масоили мубрами иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва сиёсӣ, ба фазои илмии байналмилалӣ ворид гардад ва саҳми назаррасе дар ташаккули равобити илмӣ бо марказҳои тадқиқотии кишварҳои гуногун дошта бошад. Ин таҷриба дар таърихи ташаккули илми тоҷик ва ҳамгирии он ба фазои ҷаҳонӣ саҳифаи муҳим ба ҳисоб меравад.

Сафари илмии номзади илмҳои таърих, дотсенти кафедраи таърихи халқи тоҷик ва фанҳои ҷамъиятӣ Каримов Мирзоқосим ба Донишгоҳи Финляндияи Шарқӣ (Каролин) дар моҳи апрели соли 2012 аз он шаҳодат медиҳад, ки олимони тоҷик тавонистаанд мавқеи худро дар арсаи байналмилалӣ таърихшिनосӣ муаррифӣ намоянд. Ташкили ин сафар аз ҷониби шуъбаи робитаҳои байналмилалӣи донишгоҳ нишонгари фаъолияти муназзами сохторҳои дахлдор дар самти ҳамгирии байналмилалӣ мебошад [2].

Таҳлили маҷмуии фаъолияти байналмилалӣи устодони ДДХБСТ собит менамояд, ки доираи мавзӯҳои тадқиқотии онҳо дар ҷорабиниҳои хориҷӣ хеле васеъ буда, масъалаҳои мубрами иқтисодӣ, демографӣ, муҳочират ва методологияи таърихнависиро дар бар мегирифт. Ин раванд на танҳо ба тавсеаи ҷаҳонбинии илмии устодон мусоидат намуд, балки дар ташаккули нуфузи байналмилалӣи донишгоҳ саҳми арзанда гузошт. Тавачҷуҳи хосса ба масоили муҳочирати меҳнатӣ, баробарии дифференсиалӣ ва низозшиносӣ дар пажӯҳишҳои олимони донишгоҳ нишонгари паҳншавии доираи таҳқиқоти илмӣ ва мутобиқшавии онҳо ба талаботи рӯзмарраи ҷомеаи ҷаҳонӣ мебошад.

Дар ин замина, фаъолияти роҳбарияти донишгоҳ ва муовини ректор оид ба робитаҳои байналмилалӣ А.Х. Ҷӯраев () сазовори таваҷҷуҳи махсус аст. Иштироки ӯ дар конференсияи байналмилалӣ «Сиёсатҳои Авросиё: гоҷо, институтҳо ва робитаҳои беруна», ки бо даъват ва маблағгузори Маркази омӯзиши Русия ва Осиёи Марказии Донишгоҳи Ҷавоҳарлаъл Нехру (Ҳиндустон) дар соли 2012 баргузор гардид ва маърузаи илмиаш таҳти унвони «Фарҳанг ва демократия: контексти миллӣ», намунаи барҷастаи таҳлили робитаи арзишҳои миллӣ ва сиёсатҳои демократӣ дар фазои геополитикии Авросиё мебошад. Ин гуна иқдомот ба ташаккули гуфтугӯи байнифарҳангӣ ва муаррифии мавқеи илмии Тоҷикистон дар арсаи байналмилалӣ мусоидати назаррас намудаанд.

Дар самти иқтисоди ҷаҳонӣ ва ҳамгирии минтақавӣ, иштироки дотсент Р.С. Шокиров, мудирӣ кафедраи иқтисоди ҷаҳонӣ, дар Мактаби олимони ҷавони СХШ (Москва, 2013) ва Р.И. Самадов, мутахассиси Маркази рушди устувор ва Донишгоҳи СХШ, дар конференсияи байналмилалӣ «Рушди инноватсионии иқтисодии Русия: ҳамкориҳои байнифанӣ» (Донишгоҳи давлатии Маскав ба номи М. Ломоносов, 2014) аз ҷумлаи иқдомоте мебошанд, ки барои шиносӣ бо усулҳои муосири тадқиқот ва мубодилаи таҷриба замина фароҳам овардаанд. Ин иштироқҳо нишон медиҳанд, ки олимони тоҷик дар равандҳои муосири иқтисодии минтақавӣ ва ҷаҳонӣ фаъолона ширкат варзида, ба таҳлили илмии масъалаҳои мубрам машғуланд [5, с.52].

Дар соҳаи технологияҳои иттилоотӣ ва ҳамгирии донишгоҳҳо, фаъолияти сармуаллими кафедраи низомҳои ахбори ҳисоббарорӣ Р.Б. Хӯҷамқулов назаррас аст. Иштироки ӯ дар форуми иқтисодии Авросиё (2014) ва имзои меморандум дар ҷаласаи ташкилии Лигаи донишгоҳҳои СААД, ки ДДҲБСТ-ро ба узвияти расмӣ ин Лига ворид намуд, қадами муҳим дар роҳи ҳамгирии бисёрҷонибаи донишгоҳ ба ҳисоб меравад. Ин дастовард ба донишгоҳ имкон дод, ки дар шабақаҳои илмии байналмилалӣ мавқеи устувор пайдо намуда, бо донишгоҳҳои пешрафтаи минтақа робитаҳои судманд барқарор наояд [5, с.52].

Дар соҳаи ҳуқуқшиносӣ, дотсенти кафедраи ҳуқуқи ҷиноятӣ А.А. Муҳитдинов дар конференсияи байналмилалӣ «Истеҳсолоти ҷиноятӣ: назарияи протсессуалӣ ва амалияи криминалистӣ» (Алушта, 2014) ва ҷамоиши илмии Санкт-Петербург (2015) бо маърузаи таҳлилий оид ба боздошти парвандаҳои ҷиноятӣ дар Тоҷикистон ширкат варзида, мавқеи худро ҳамчун ҳуқуқшинос муаррифӣ намуд. Дар арсаи таҳқиқоти иқтисодӣ ва иҷтимоӣ, дотсенти кафедраи менеҷмент Ш.М. Зокирова дар конференсияи Донишгоҳи молиявии Москва (2015) бо маърузаи илмӣ оид ба таъсири узвияти Созмони тичоратии ҷаҳонӣ (СТҶ) ба сифати зиндагии аҳолии кишварҳои БРИКС ширкат варзид, ки ин пажӯҳиш аз рӯйкарди бисёрҷонибаи ӯ дар таҳлили равандҳои иқтисодӣ шаҳодат медиҳад [6]. Ҳамчунин, устодони кафедраҳои ҳуқуқи граждани ва муносибатҳои байналмилалӣ, аз ҷумла дотсентон С.Ш. Болтуев ва Б. Олимов дар ҷамоишҳои сатҳи баланд дар шаҳрҳои Қазон ва Алмаато иштироқ намуда, мавзӯҳои ҳуқуқи шаҳрвандӣ ва ҳамзистии этноконфессионалиро дар фазои ҳуқуқи муосир баррасӣ карданд [6].

Дар баробари иштироки фаъол дар ҷорабиниҳо, робитаҳои мустақим бо марказҳои илмии бонуфуз ба рушди ҳамкориҳои судманд мусоидат намудаанд. Дар ин замина, шахсиятҳои маъруфи илмии донишгоҳ, аз қабилӣ профессорон Ҳ.Р. Пӯлодов, А.Ҷ. Бобоев, А.Б. Байзоев, Д.И. Исмоилов, Т.Э. Бердиева, О.Қ. Каримов, Ҷ.Х. Ҷӯраода дар равобитаи устувор бо Академияи илмҳои Русия, Донишгоҳи давлатии Маскав, Институти бостоншиносӣ, Институти математика ва Академияи илмҳои педагогии Русия қарор доштанд. Нашри асарҳои илмии онҳо дар маҷаллаҳои бонуфуз ва истифодаи васеи онҳо дар пажӯҳишгоҳҳои хориҷӣ нишонаи сатҳи баланди эътибори илмии олимони тоҷик ва мактабҳои илмии

ташакулёфта дар ДДХБСТ мебошад. Ин дастовардҳо заминаи мустаҳкамаи ҳамгирии минбаъдаи илми тоҷикро ба фазои ҷаҳонӣ фароҳам овардаанд.

Хулоса, таҷрибаи Донишгоҳи давлатии Хучанд дар ин давраи таърихӣ нишон медиҳад, ки муваффақияти ҳамкориҳои байналмилалӣ бевосита ба омилҳои зерин вобаста буд: мавҷудияти мактабҳои илмӣ роҳбарӣшаванда аз ҷониби шахсиятҳои барҷаста; ташаббуси шахсии олимон дар барқарор кардани робитаҳо; таваҷҷуҳи роҳбарияти донишгоҳ ба инкишофи инфрасохтори илмӣ ва тайёрии забонӣ ва методологии кадрҳо барои кор дар фазои байналмилалӣ. Ин дастовардҳо заминаи мустаҳкам барои рушди ояндаи донишгоҳ дар самти ҳамгирии ҷаҳонӣ гардиданд.

Таҳлили маҷмуии фаъолияти байналмилалӣ мактабҳои олии шаҳри Хучанд дар давраи мавриди назар нишон медиҳад, ки ин муассисаҳо тадриҷан аз мақоми муассисаҳои маҳаллӣ ба субъектҳои фаъоли фазои илмӣ ҷаҳонӣ табдил ёфтаанд. Ин раванд тавассути ташкили конференсияҳо ва симпозиумҳои сатҳи байналмилалӣ (ба монанди симпозиумҳои бахшида ба Абумаҳмуди Хучандӣ ё симпозиумҳои пули муҳочиратӣ), иштироки фаъолони олимон дар форумҳои хориҷӣ, ҳамкорӣ бо донишгоҳҳои бонуфузи ҷаҳонӣ (Линколн, Гренобл) ва ташкилотҳои байналмилалӣ (USAID, Фонди Оғохон, Фонди таҳқиқоти АвруОсиё), инчунин нашри мақолаҳо дар маҷаллаҳои хориҷӣ ва дифои рисолаҳо дар марказҳои пешрафтаи илмӣ (ба монанди Дубна) амалӣ гардидааст. Ин ҳама нишон медиҳад, ки дар охири асри XX ва ибтидои асри XXI, шаҳри Хучанд ба яке аз марказҳои муҳими ҳамгирии илмӣ Тоҷикистон ба фазои ҷаҳонӣ табдил ёфтааст.

Таҳлили фаъолияти байналмилалӣ Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров ва Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон дар давраи соҳибистиклолӣ собит менамояд, ки ин муассисаҳо тадриҷан ба яке аз пешсафони интернационализатсияи таҳсилоти олии дар Тоҷикистон табдил ёфтаанд. Ташкили конференсияҳои сатҳи байналмилалӣ, сафарҳои хидмати омӯзгорон ба марказҳои илмӣ пешрафтаи ҷаҳон, интишори корҳои илмӣ дар маҷаллаҳои бонуфузи хориҷӣ ва ташкили чорабиниҳои фарҳангии муштарак аз ҷумлаи дастовардҳои ин муассисаҳо мебошанд. Гарчанде дар заминаи низоми забондонӣ, таҳассуси методологӣ ва ташкили самтҳои нави илмию техникаӣ ҳанӯз ҳам ҷолишҳои вучуд дошта бошанд, дастовардҳои солҳои охир заминаи бозғамии рушди устувори нерӯи кадрӣ ва муаррифии илмӣ Тоҷикистонро дар арсаи байналмилалӣ фароҳам овардаанд.

ПАЙНАВИШТ:

1. Бобокалонов А., Холҷӯраев Ҳ., Шарипов Ш. 80 зинаи камолот / А. Бобокалонов, Ҳ. Холҷӯраев, Ш. Шарипов. – Худжанд, 2012. - 660 с.
2. Бойгонии ҷорӣи ДДХБСТ. Ҳисобот оид ба робитаҳои байналмилалӣ барои соли хониши 2011-2012.
3. Мирҳайдар, Ғафурҷон. Каъбаи дили ман (таассурот) / Мирҳайдар Ғафурҷон. – Худжанд: Нури маърифат, 2007. – 269 с.
4. ДДХБСТ: дар оинаи сол // Маъвои хирад. -№2 (61). -4 феввали соли 2012.
5. Исомитдинов Ҷ. Ташаккул ва густириши робитаҳои байналхалқии ДДХБСТ. - Хучанд: Ношир, 2018. - 120 с.
6. Самарои ҳамкориҳои вусъатбахшӣ// Маъвои хирад.-№7-8. -1 сентябри соли 2015.
7. Солнома 2021 (маводи таҳлилий оид ба дастовардҳои донишгоҳ дар соли 2021, мувофиқи самтҳои фаъолияти сохторҳои донишгоҳ) / Мураттибон: Ф.А. Ҳодибоев, Ш.Ш. Нурматов. – Хучанд: Нури маърифат, 2022. – 476 с.
8. Умарова М. Ба рамзи нақӯӣ ва дастгирӣ // Маъвои хирад. - №7-8 (89-90). - 30 августи соли 1990.

9. Ходжибаева Б.А., Азизов А.А. Страницы истории факультета русского языка и литературы Худжандского государственного университета имени Бабаджана Гафурова. –Худжанд: Нури маърифат, 2007. -140 с.
10. Чўраев А. Ҳиндустон –мазҳари зебой// Нури маърифат.-2007.-№5 (1071).-30 май.

REFERENCES:

1. Bobokalonov, A., Kholjuraev, H., Sharipov, Sh. (2012). *80 Steps of Perfection*. Khujand. 660 pp.
2. *Current Archive of the Tajik State University of Law, Business and Politics. (2011–2012). Report on International Relations for the 2011–2012 Academic Year.*
3. Mirhaydar, Ghafurjon. (2007). *The Kaaba of My Heart (Reflections)*. Khujand: Nuri Ma'rifat. 269 pp.
4. *TSULBP: In the Mirror of the Year. (2012, February 4). Ma'voi Khirad, No. 2 (61).*
5. Isomitdinov, J. (2018). *Formation and Development of International Relations of TSULBP*. Khujand: Noshir. 120 pp.
6. *The Results of Expanding Cooperation. (2015, September 1). Ma'voi Khirad, No. 7–8.*
7. Khodiboev, F. A., Nurmatov, Sh. Sh. (Eds.). (2022). *Yearbook 2021 (Analytical Materials on the University's Achievements in 2021 According to the Areas of Activity of Its Structural Units)*. Khujand: Nuri Ma'rifat. 476 pp.
8. Umarova, M. (1990, August 30). *As a Symbol of Kindness and Support*. *Ma'voi Khirad*, No. 7–8 (89–90).
9. Khodjibaeva, B. A., Azizov, A. A. (2007). *Pages from the History of the Faculty of Russian Language and Literature of Khujand State University named after Babajan Gafurov*. Khujand: Nuri Ma'rifat. 140 pp.
10. Juraev, A. (2007, May 30). *India as a Symbol of Beauty*. *Nuri Ma'rifat*, No. 5 (1071).